

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/261785661>

Lastenkirjallisuuden lajikysymyksiä

Article · November 2012

CITATIONS

0

READS

1,531

1 author:

[Kaisu Rättö](#)

University of Tampere

98 PUBLICATIONS 80 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

Series books in Finland [View project](#)

Languaging approach [View project](#)

Lastenkirjallisuuden lajikysymyksiä

Kaisu Rättyä

Asiasanat: käsitteet, käsitteiden oppiminen; laji; satu, saturomaani, kuvakirjat, lastenkirjallisuus

(Editoimaton versio artikkelista, joka on julkaistu SKIDI-lehdessä issuu.com/skidi/docs/skidi1)

Lastenkirjallisuutta, lasten- ja nuortenkirjallisuutta vai nuorisokirjallisuutta?

Matkalla, jonka lapsi kasvaa vauvasta nuoreen aikuisuuteen, hän kohtaa kirjallisuutta hyvin monessa muodossa. Vauvaikäisten kankaiset, muoviset ja pahviset katselukirjat vaihtuvat kuvakirjoihin ja satukirjoihin, joiden sivuja lapset kääntelevät ahkerasti päivittäin tai joita luetaan yhdessä vanhempien kanssa nukkumaan mennessä. Kouluikä ja tekstilukutaidon kehittyminen avaavat uudenlaisen pääosin kirjoitettuun tekstiin perustuvan kirjallisuuden maailman, kun lukija kaivautuu tekstien luomien maailmojen syvyyksiin. Satumaailmojen rinnalle tulevat lastenromaanien arjen ilot ja murheet tai luotujen maailmojen utopiat sekä tietokirjojen paljastamat todellisuuden uudet ulottuvuudet. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden kenttä on hyvin moninainen. Jos haluamme kuvata tätä kenttää tarkemmin, tarvitsemme käsitteitä, jotka selvästi kertovat, mistä kirjallisuudesta oikein on kyse. Tarkastelenkin tässä artikkelissa lasten- ja nuortenkirjallisuuden käsitteitä kirjallisuustieteen lajiteoreettisesta näkökulmasta ja kirjallisuuskasvatuksen näkökulmasta.

2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana on institutionaalisella tasolla havahduttu pohtimaan lastenkirjallisuus- ja nuorisokirjallisuuskäsitteiden käyttöä. Keskustelun takana on kysymys siitä, että nuorisokäsitteellä ei enää ole samoja konnotaatioita kuin 1900-luvun ensimmäisellä tai toisella puoliskolla. Nuoruus, nuori ja nuoret ovat nuorisokulttuurin muutoksen myötä saaneet sanoina erilaisen kaiun kuin mitä vaikkapa 1920-luvulla tai 1950-luvulla painettujen kirjojen nimiölehdille painetut sanat. Nuoruus on laajentunut nuoriin aikuisiin, jotka jo ovat työelämässä mukana, ja joskus tuntuu siltä, että nuoruuden jälkeen tulee suoraan keski-ikä ikävaihe.

Merkitysten muuttuminen näkyy kirjallisuuden alojen toimijoiden nimissä, jotka toimivat kyseisellä kirjallisuuden saralla (vrt. Suomen nuorisokirjailijat, Suomen nuortenkirjaneuvosto, Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutti). Vuodesta 1957 Suomen nuortenkirjaneuvoston nimellä toiminut yhdistys muuttui vuonna 2003 IBBY Finlandiksi kansainvälisen kattojärjestönsä mukaan. Tampereelle vuonna 1978 perustettu Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutti vaihtoi nimensä Lastenkirjainstituutiksi vuonna 2010. Helsingissä perustettiin samana vuonna Lastenkirjallisuustalo-hanke. Vuonna 1946 perustettu Nuorisokirjailijoiden yhdistys on säilyttänyt nimensä.

Lastenkirjallisuus toimii kattokäsitteenä kätevämmiin ja selkeämpiin nykyisessä kielenkäytössä kuin nuorten- tai nuorisokirjallisuus, jotka saatettiin käsittää ainoastaan teini-ikäisille suunnattuna kirjallisuutena. Pidempi yhdistelmä lasten- ja nuortenkirjallisuus toki ilmaisee tarkemmin ikäryhmiä, mutta tällöin voidaan kysyä, jäävätkö vauvaikäisten kuvakirjat tämän ulkopuolelle. Kattokäsitteenä lastenkirjallisuus vertautuu ruotsin ja englannin kielen

termeihin 'barnlitteratur' ja 'children's literature'. Lyhyempänä käsite myös sopii kyseistä kirjallisuutta tutkivan kirjallisuudentutkimuksen etuosaksi: lastenkirjallisuudentutkimus.

Lastenkirjallisuutta määriteltäessä käsitteen määriteosassa huomio kiinnittyy siihen, että lukijan ikä nostetaan etualalle. Osa kirjallisuudentutkijoista jopa erottaa lastenkirjallisuuden omaksi lajikseen. Lastenkirjallisuus ei kuitenkaan ole laji, toisin kuin esimerkiksi professori Perry Nodelman (1996, 146-167) on esittänyt. Lastenkirjallisuus sisältää hyvin laajan kirjon erilaisia kirjallisuuden lajeja. Ensinnäkin on tarpeen pitää kiinni kirjallisuuden päälajeista proosa, lyriikka ja draama, joiden esitystapa poikkeaa selkeästi toisistaan. Lastenkirjallisuutena on julkaistu niin pitkää kuin lyhyttäkin suorasanaista kirjallisuutta, runoja kuin näytelmiäkin.

Lastenkirjallisuuden lajikysymykset paljastavat myös sen, millaiset painotukset ovat kussakin kontekstissa olleet tärkeitä. Havaitsen ainakin neljä näkökulmaa, jotka kaikki ovat jättäneet jälkensä lajikeskusteluihin:

- kirjallisuussosiologinen tarkastelutapa rajaa lajeja lukijalähtöisesti, esimerkiksi lukijan iän suhteen; esim. lastenromaanit, varhaisnuorten romaanit, nuorten aikuisten romaanit
- sukupuolinäkökulma, jossa oletetun kohdeyleisön, päähenkilöiden tai kirjailijoiden sukupuoli tuodaan esiin; tyttö- tai poikakirja, naiskirjallisuus
- fiktiivisyyden asteita tarkastellen erotetaan tietokirjallisuutta, elämäkertoja, arkirealismia, satua, fantasiaa, science fictionia
- formaalinen tarkastelutapa taas keskittyy kirjallisuuden muodon ja rakenteen korostamiseen, myös pituuteen ja julkaisupaikkaankin: esim. romaani, novelli, sarjakuva, helppolukuiset kirjat tai fanifiktio.

Lastenkirjallisuudessa näiden rinnalle on tiedostaen nostettava esiin kuvitusten käyttö ja kuvitusten liittyminen päälajeihin. Omien havaintojeni mukaan käyttökelpoisin jaottelu lastenkirjamaailmassa olisi seuraava. Sen neljä ensimmäistä tyyppiä perustuu Torben Gregersenin (1979) teksteihin (vrt. myös Heinämaa 2001, 142), kolmen jälkimmäisen tyyppin lisääminen listaan on tullut aiheelliseksi vasta myöhemmin.

- a) Katselukirja (esineitä, objekteja, väri-, eläin-, aakkos- ja numeroaiheita)
- b) kuvakertomus (jonkinlainen juoni yhdistää kuvat)
- c) kuvakirja (määritellään vaikka siten, että joka aukeamalla on vähintään 1 kuva)
- d) kuvitettu kirja, jota voidaan kutsua myös termillä
 - kuvitettu teksti tai eepinen kuvakirja, jossa tekstiä enemmän
 - teksti voi ilmestyä myös uutena versiona ja käännöksenä, jossa on uuden kuvittajan kuvitus (vrt. Carrollin Liisa Ihmemaassa -kirjat tai Astrid Lindgrenin Peppi Pitkätossun tarina)
- e) lelukirja (eli läppäkirjat, ääni-, materiaaliefektein varustetut kirjat, palapelikirjat, aukkikirjat, haitarikirjat eli lepurellot sekä näyttämökirjat)
- f) kuvaromaani (tai graafinen romaani, kuvituksen merkitys funktionaalisempi kuin kuvitetuissa kirjoissa)
- g) otsikko- ja vinjettikuvitetut kirjat (ks. Larmola, *Kuvittaja* 3-4/2004)

Edellä esitetyn jaottelun lisäksi voidaan kuvakirjaa tai kuvitettua kirjaa lähestyä lajinäkökulmasta. Eli on kuvatietokirjoja ja kuvitettuja tietokirjoja sekä kuvarunokirjoja että kuvitettuja runokirjoja. Ero on siinä, ovatko kuva ja sana yhtä vahvoja vai vallitseeko teksti

teoksia. Tämän jälkeen voidaan miettiä alalajeja esimerkiksi suorasanaisten kirjallisuuden saralla; onko kyseessä kuvitettu fantasiaromaani vai kuvitettu arkirealistinen lastenromaani.

Tällaisten näkökulmien ja eri vuosikymmenten keskusteluiden kerrostumien takia lastenkirjallisuuden kentän hahmottaminen ja määrittely voi olla vaikeaa. Johdonmukainen lajikäsitteiden käyttäminen auttaa kuitenkin kentän kartoittamisessa. Kirjallisuustieteen lajikäsitteet toimivat lukemisen ja kirjoittamisen välineinä. Lajin mainitseminen herättää lukijassa tiettyjä odotuksia, lajin tunnistaminen vaikuttaa myös luettavuuteen ja ymmärrettävyyteen. Lajit ovat alati muokkautuvia abstraktioita ja laji voidaan nähdä kohtauspaikkana, jossa kohtaavat yksittäiset tekstit, niiden kontekstit ja lukijan kokemusmaailma. Uudemmassa lajiteoriassa lajirajoja ei käsitetäkään tiukoiksi, vaan teos voidaan määrittää eri lajien joukkoon eri näkökulmista katsoen. (Lyytikäinen 1992, 101; Lyytikäinen 2005, 9-10; Fowler 1982, 38, 256.)

Skottilainen kirjallisuudentutkija Alastair Fowler (1982, 41-44) vertasi omista lajiteoreettisista teksteistään lajeja wittgensteinlaiseen perheyhtäläisyyteen: lajin jäsenet ovat kuin perhettä vaikkakaan jokaisella jäsenellä ei välttämättä ole yhtä tiettyä piirrettä. Yhteys syntyy siitä, että tiettyjä piirteitä tavataan useimmissa lajin edustajissa. Kirjallisuudessa lajipiirteet voivat olla sisällöllisiä (kuten motiivit, teemat, aiheet tai henkilöhahmojen ominaisuudet) tai ulkoisia (muoto ja rakenne). (Brax 2001, 118-127.) Lajipiirteet voivat myös heijastaa kirjoitusaikakauttaan. Esimerkiksi kirjemuoto on ollut aiemmin kirjeromaanin tunnusmerkillinen piirre, nykylastenkirjallisuuden sähköpostikirjeenvaihdon muotoon kirjoitetut romaanit liittyvät samaiseen kirjeromaanin lajiperinteeseen. Romaanien motiivien aiheiden ja henkilöhahmojen ominaisuuksien perusteella sisällölliset lajipiirteet voivat puolestaan määrittää teoksia vaikkapa postmoderniksi nuortenromaaniksi, science fictioniksi tai humoristiseksi poikakirjaksi.

Saturomaani ei ole sama kuin satu

Yleiskielisessä sanalla satu voidaan viitata johonkin tuttuun kansansatuun, vaikkapa Tuhkimoon, tai käyttää sitä erottamaan tosi keksitystä (satua vai totta). Lapsiperheissä sadut ovat tuttuja ja lapsille luetaan illalla iltasatu. Tarkemmin tarkasteltuna nämä iltasadut ovat varsin moninainen joukko erilaisia tekstejä, joita vanhemmat lukevat lapsilleen iltapuuhien päätteeksi ennen hyvän yön toivotuksia ja nukahtamista. Iltasatu on käsite, joka muissa kielissä (godnattsaga, bedtime story, Gute-Nacht-Geschichte) ei välttämättä määrää tekstin lajia saduksi. Kyseessä on kuitenkin suhteellisen lyhytkestoinen lukuhetki lapsen kanssa, jossa luettavana on joko kuvakirja, satukirja, lorukirja, lastenromaani tai joskus tietokirjakin. Iltasadun merkitys on tärkeä eikä kodeissa olekaan tarpeen kyseenalaistaa iltasatuun vakiintunutta satu-sanaa, vaikka iltasatuna luetaan joskus luku tai kappale pidemmästä teoksesta.

On kuitenkin tilanteita, joissa tulee olla tarkka kirjallisuuden lajeja koskevan terminologian käytössä. Erityisesti kasvatustehtävissä olevien on syytä olla tietoisia siitä, mitä termejä milloinkin käyttää. Olen ollut pöyristynyt keskustellessani tulevien kasvattajien, lastentarhan- tai luokanopettajaopiskelijoiden kanssa, jotka puhuvat saduista mutta esittelevät esimerkkikirjoina jotain ihan muuta kuin satuja kuten Astrid Lindgrenin lastenromaaneita, Mauri Kunnaksen historiallisia kuvakirjoja tai Sinikka ja Tiina Nopolaan Risto Räppääjä -sarjan osia. Ikävä kyllä lastenkirjallisuutta esittelevissä yleisesityksissä, kirja-alalla käydyssä julkisessa keskustelussa ja jopa kirjallisuushistoriaamme käsittelevissä teoksissa sotkeudutaan käsitteiden käytössä, erityisiä ongelmia ovat tuottaneet satu ja saturomaani. (Ks. esim. *Avaa*

lastenkirja 2001, *Pieni suuri maailma* 2003, *Suomalainen satu* 2010.) Satu, saturomaani ja arkirealistiset lastenromaanit on selkeästi erotettava toisistaan.

Vaikka lajien väliset rajat eivät ole tiukkoja, teoksista puhuttaessa on tärkeää huomioida lajin oleelliset ulkoiset ja sisällölliset piirteet. Sadun ja saturomaanin välillä selkein erottava ulkoinen tekijä on mitasta johtuva rakenne ja ominaisuudet. Romaanissa on kyse laajamuotoisesta suorasanaisestä fiktiivisestä tekstistä, jossa tekstin pituus mahdollistaa monipolvisen juonenkehittelyn, henkilöhahmojen ja ympäristön kuvauksen sekä runsaan dialogin käytön. Sadulle lyhytproosana on tyypillistä henkilöhahmojen pelkistäminen, ympäristön kuvauksen minimointi ja tuttujen juonikaavojen käyttö.

Sadun määrittelyssä huomio kiinnittyy satujen syntyhistoriaan. Jako kansansatuihin ja taidesatuihin sisältää tekijyyden idean. Kansansatu on alkuaan kirjoittamaton, suusta suuhun kulkenut satu, jossa on mukana muistamista helpottavia rakenteellisia elementtejä (fraasimaiset aloitukset ja lopetukset, 3-luvun käyttö jne.) sekä pelkistetyt henkilöhahmot (sankarit, autettavat ja väärintekijät eli prinssit, prinsessat ja ryövärit). Kansansaduille ovat tyypillistä kaavamaisuus ja tapahtuma-ajan ja -paikan sekä henkilöhahmojen epämääräisyys ("olipa kerran", "kauan kauan sitten"; tarkemmin nimeämättömät prinsessa, ukko tai akka). Taidesatu puolestaan on kirjailijan luoma oma teksti, joka tunnustaa edellä kuvatut kansansatuperinteen piirteet mutta jossa puhuu kirjailijan oma ääni, hänen esteettinen ilmaisunsa. Kotimaisista taidesadun kirjoittajista historiallisesti merkittävimpiä ovat olleet Zacharias Topelius ja Anni Swan. Sadulla voi olla erilaisia alalajeja, kuten ihmesatu ja eläinsatu. Näitä mainittuja alalajeja täsmentävät sisällöllisinä lajipiirteinä selviytyminen hankalasta tilanteesta ihmeen avulla tai eläinhahmot, jotka toimivat ihmisen kaltaisesti. Saturomaanian voi pitää taidesadun sisarena, mutta mitaltaan siis laajempana, tunnetun tekijän tekstinä.

Sisällöllisesti erottavina lajipiirteinä kertomuksen ja sadun tai arkirealistisen romaanin ja saturomaanin välillä ovat joko reaali maailman tapahtumat tai mielikuvitusmaailmaan sijoittuvat tapahtumat, jotka eivät noudata realistisen maailman rajoja tai lakeja. Saturomaani-käsitettä on aiemmin käytetty suomalaisena vastineena fantasiaromaanillekin (vrt. Kuivasmäki & Heiskanen-Mäkelä 1990, 72-73), mutta fantasiakirjallisuuden määrän kasvettua fantasiaromaani-käsite on nykyään tarpeen erottaa lajipiirteiden erilaisuuden takia. Fantasiaromaanien sisällä omat alalajit antavat viitteitä eroista saturomaaniin: matala ja korkea fantasia, joissa erottavana tekijänä on fiktiivisten maailmojen yhteys tai sen puute reaali maailmoihin; miekka ja magia –fantasia, henkilöhahmon itsenäistymistä kuvaava quest-tyyppinen fantasia. Fantasian ja sadun eroista kiinnostunut voi tutustua Myry Voipion (2010) pohdintaan erilaisista rajanvedoista.

Lastenromaanin, saturomaanin ja fantasiaromaanin lajirajat ovat häilyvät. Suomalaisen saturomaanin klassikkona pidetty *Mestaritontun seikkailut* (1919) syntyi Aili Somersalon kynästä. Toinen tärkeä klassikkomme on Yrjö Kokon *Pessi ja Illusia* (1944), joka kauniina ja ideologisenakin puheenvuorona kahdesta luontokappaleesta kertovana rikasti lastenkirjan ilmaisua merkittävästi. Kokon kieli ja varsin laajan saturomaanin jännite muodostavat esteettisen kokonaisuuden. Saturomaani sinnitteli ja kannatteli satukirjallisuuden yli 1960- ja 1970-luvun karikkojen, jolloin yhteiskunnallinen ilmapiiri vaati todellisuuspohjaista arkielämän kuvausta, eikä satujen tai mielikuvituksen luomia maailmoja. Saturomaanin kielellisiä taitajia ovat esimerkiksi Hannu Mäkelä (Herra Huu –kirjat, *Ponttölän väkeä*) ja Jukka Parkkinen (Korppi-kirjat). Realistisesta lastenkirjasta (lastenromaanista tai -kertomuksesta) satukirjallisuus siis poikkeaa siinä, että sen maailmaan mahtuu mielikuvituksen luomia hahmoja tai myyttisiä olentoja, joita arkimaailmassa ei aikuisen

silmin nähtynä ole. Noidat, tontut, jättiläiset, puhuvat (elollistetut) eläimet, kasvit ja leikkikalut kansoittavat satumaailmaa. Arkirealistiset lastenromaanit (kuten vaikkapa Heinähattu ja Vilttitossu -kirjat) eivät ole saturomaaneja.

Satujen julkaiseminen on ollut aikaansa sidottua. Kansansatukokoelmat ja -valikoimat saivat rinnalleen taidesatukokoelmia, mutta taidesatuja julkaistiin runsaasti myös lastenlehdissä. Kuvakirjan ja kirjapainotekniikan myötä kuvitetut sadut ovat yleistyneet ja kaupallisuuden myötä kuvitetuista klassisista kansansaduista, kuten Tuhkimo tai Punahilkka on julkaistu eri mittaisia kuvakirjoja, joiden formaatti on perustunut toisaalta samojen (animaatioelokuvista poimittujen) kuvien hyödyntämiseen paperiarkin koosta muodostuvan sivumäärän (8, 16, 32 jne. sivua) mukaan.

Kirjallisuuskasvatusta

Käsitteiden käyttö akateemisissa ja tieteellisissä yhteyksissä perustuu yhteiseen kieleen ja sanoille annettuihin yhteisiin merkityksiin. Käsitteiden käyttö on pystyttävä perustelemaan oman tietokäsityksen mukaisesti ja tieteenalan mukaan; kansanrunoutentutkijoiden näkökulma sadun lajeihin voi erota kirjallisuustieteilijän ja toisaalta myös kirjallisuussosiologin näkökulmasta. Pohjana on kuitenkin jokin tieteenala, ei yleiskieli. Kirjallisuudesta puhuttaessa, esimerkiksi soveltavien kasvatustieteiden alalla, tieteenalan oma käsitteistö ja kirjallisuustieteelliset käsitteet ovat selkein ratkaisu.

Joskus käsitteiden yhteensovittaminen vaatii pohtimista. Esimerkkinä tästä on Monika Riihelän ja Liisa Karlssonin kehittämä varhaiskasvatuksen työmenetelmä saduttaminen, joka perustuu lasten omien kertomusten kuuntelemiseen ja välittämiseen (Karlsson 2008). Saduttaminen (sagotering) perustuu käsitteeseen satu. Satukeikka-hankkeen alkuvaiheessa tutkijoiden joukkoon kuului muutama kirjallisuustieteilijä (Kuivasmäki, Rättyä), joten keskustelua käytiin kirjallisuustieteenkin näkökulmasta jo 1990-luvulla. Satukantainen nimi koettiin kuitenkin perustelluksi. Oleellista on, että lapsilähtöisessä työskentelytavassa satu on lapsille tuttu käsite, vaikkapa sitten kotien iltasatunäkökulmasta. Lapset myös tuottavat sadutustuokioissa runsaasti klassisen satutradition mukaisia kertomuksia prinsessoista, hirviöistä, Punahilkkoista ja susista. Lasten kertomissa saduissa on saduille tyypillisiä piirteitä aloituksineen ja lopetuksineen, kolmilukuineen ja testeineen. Sadutukselle on ominaista myös lyhyt kesto. Satu on suullisesti kerrottuna lyhytkestoinen, pääosin lasten yhdellä kertomalla valmiiksi saatu. (Lisää saduttamisesta ja lasten omia kertomuksia Lapset kertovat ja toimivat ry:n sivuilla www.edu.helsinki.fi/lapsetkertovat/index.html.)

Sadutuskokemusten ja -aineistojen perusteella useimmilla lapsilla on arkikäsite siitä, mitä satu tarkoittaa. Kyseessä on heidän arkikäsitteensä (ks. Vygotsky 1982). Lasten arkikäsitteisiin kuuluvat myös kuvakirja tai toisaalta televisio-ohjelma tai peli. Lasten kielenkehityksen ja oppimisen näkökulmasta käsitteiden oppiminen on osa kasvua ja kehitystä. Tiedollinen kehitys kuuluu kasvattajan tehtäväkenttään. Tarkastelen lopuksi käsitteiden oppimista kirjallisuuskasvatuksen näkökulmasta.

Oman määritelmäni mukaan kirjallisuuskasvatuksen tavoitteena on ohjata kirjallisuuden pariin, innostaa lukuharrastukseen, luoda lukukokemuksia ja syventää lukuharrastusta. Kirjallisuuskasvatus antaa esteettisten kokemusten lisäksi välineitä kirjallisuuden analysoimiseen ja kriittiseen lukemiseen sekä tietoa kirjallisuuden lajeista, historiasta, kirjailijoista, kuvittajista ja kääntäjistä. Kirjallisuuskasvatuksen perustaksi hahmotan kolme kantavaa rakennetta: 1) mahdollisuus lukukokemuksiin, 2) sisältö eli mitä valitaan luettavaksi

ja käsiteltäväksi ja 3) työskentelytavat eli miten luettua työstetään. Työskentelytapojen valintaan vaikuttavat kunkin kirjallisuuskasvattajan omat oppimisteoreettiset näkemykset. Kirjallisuuskasvattajien joukko on laaja: vanhemmat, lastentarhojen ja perhepäiväkotien, kirjastojen ja koulujen henkilökunta ja muiden lähialojen instituutioiden työntekijät.

Kirjallisuuskasvatuksenkin näkökulmasta käsitteiden käytön on oltava johdonmukaista. Niiden tulisi myös olla selkeitä ja perustellusti määriteltyjä. Käsitteiden käytössä tai määrittelyssä on syytä rakentaa käsitteistö siten, ettei käsitettä ole tarpeen korvata toisella käsitteellä myöhemmin. (Tästä esimerkkinä on juuri selkeä satuomaanin käyttöönotto ja satu-käsitteen säästäminen lyhytproosan saduille.)

Käsitteiden käytön johdonmukaisuus helpottaa käsitteiden oppimista. Niiden oppimista on ryhmitetty muun muassa suhteessa aiempaan tietoon: a) aiempaa tietoa ei ole, joten oppiminen tapahtuu uuden tiedon omaksumisella, b) aiempaa tietoa on hieman, jolloin uusi tieto liittyy siihen sitä täydentäen ja c) aiempi tieto on virheellistä tai puutteellista, jolloin ristiriita aiemman ja uuden tiedon välillä on purettava. Ristiriitainen tieto voi käsitteellisen teorian muutoksen tutkijoiden, kuten Chi (2008), mukaan syntyä siitä, että aiempi käsitetieto on ristiriitaisessa suhteessa käsittehierarkiaan. Eli käsite ei sijoitu oikein suhteessa yläkäsitteeseen tai alakäsitteisiin. Esimerkiksi kielitiedon opetuksessa oppijat sotkevat sanaluokkien ja lauseenjäsenten suhteet ja sijoittavat subjektin ja substantiivin tai adverbien ja adverbialin keskenään, vaikka ne kuuluvat eri kategorioihin eri yläkäsitteiden alle (ks. Rättyä 2011).

Aiemmin esille tuomani iltasatuilmaisun kohdalla voidaan miettiä, muodostuuko sadusta yläkäsite, joka tarkoittaa mitä tahansa kirjaa tai tekstiä, joka luetaan nukkumaanmenon yhteydessä. Sadun merkitys kirjallisena lajikäsitteenä ja lyhytproosan lajia määrittävänä alakäsitteenä opitaan viimeistään koulussa. Opetussuunnitelman sisällöistä (OPS 2004) mainitaankin 2. luokan oppilaan hyvästä osaamisesta seuraavasti: "on tottunut kielestä ja teksteistä puhuessaan käyttämään opetettuja käsitteitä". Tällaiseen käsitteiden käyttöön on hyvä johdattaa pienestä pitäen.

Kirjallisuutta

Brax, Klaus 2001 "Imitaatiosta kommunikaatioon – laji kirjallisuudentutkimuksessa". Julkaisussa *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Toim. Outi Alanko & Tiina Käkälä-Puumala. Helsinki: SKS. 117–140.

Chi, Michelene T. H. 2008/2010 "Three Types of Conceptual Change: Belief Revision, Mental Model Transformation, and Catgorial Shift". Julkaisussa *International handbook of research on conceptual change*. Toim. Stella Vosniadou. New York: Routledge. E-edition Taylor& Francis. 61-82.

Fowler, Alastair 1982 *Kinds of Literature. An Introduction to the Theory of Genres and Modes*. Oxford: Clarendon Press.

Gregersen, Torben 1974 "Småbørnsbogen". Julkaisussa *Børne- og ungdomsbøger. Problemer og analyser*. Red. Sven Møller Kristensen & Preben Ramløv. København: Gyldendal. 243-271.

Heinimaa, Elisse 2001 "Kuvakirjat lapsen ja aikuisen maailmassa". Julkaisussa *Avaa lastenkirja. Johdatus lastenkirjallisuuden lajeihin ja käyttöön*. Helsinki: Lasten keskus. 142-163.

Karlsson, Liisa 2008 "Ajankohtaista: Lapset kertovat ja toimivat ry". *Elore* 1/2008. Vol. 15. http://www.elore.fi/arkisto/1_08/kal1_08.pdf.

Kuivasmäki, Riitta & Heiskanen-Mäkelä, Sirkka 1990 *Aakkoset: Johdatus suomalaisen nuorisokirjallisuuden historiaan ja käsitteistöön*. Tampere: Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutti. (3. uud. painos.)

Lyytikäinen, Pirjo 1992 *Mielen meri, elämän pidot. Volter Kilven Alastalon salissa*. Helsinki: SKS.

Lyytikäinen, Pirjo 2005 "Esipuhe. Lajit kirjallisuudessa". Julkaisussa *Lajit yli rajojen. Suomalaisen kirjallisuuden lajeja*. Toim. Pirjo Lyytikäinen, Jyrki Nummi & Päivi Koivisto. SKS: Helsinki. 7-23.

Nodelman, Perry 1996 *The Pleasures of Children's Literature*. 2nd ed. New York: Longman Publishers USA.

Rättyä, Kaisu 2011 Lauseenjäsenten opetus kielentämismenetelmällä. *Aikakauskirja Äidinkielen opetustiede* 40, 2011. 7-29.

Voipio, Myrö 2010 "Fantasian ja sadun rajoilla". Julkaisussa *Suomalainen satu 2. Perinteitä ja moni-ilmeisyyttä*. Toim. Kaarina Kolu. Helsinki: BTJ Kustannus. 9-24.

Vygotski, Lev 1982. *Ajattelu ja kieli*. Vuonna 1931 ilmestyneen venäjänkielisestä teoksesta suomentaneet K. Helkama ja A. Koski-Jännes. Espoo: Weilin & Göös.